

A BÉKE HARCOSA

HOGYAN AJÁNlja A KÖNYVTÁROS ERENBURG MŰVEIT

Korunk egyik legolvasottabb írója és világszerte népszerű ember. Neve nemcsak nagy műveken áll, hanem a legszebb emberi szenvedélyek képviselőjét, a különb, emberibb világért folyó küzdelem katonáját is idézi milliók számára. Túl van már a hatvanon, de az évek futásában nem csökken alkotó energiája, a kor nagy kérdései között világosan látó és utat mutató író forradalmi heve és optimizmusa. Megőrizte ifjúságának hitét az éles szem, és a bátor szó erejében; a lélek mérnökének nagy felelőssége szólal meg minden írásában. Műveiben nagyszerű lendülettel és messze sugárzó erővel él minden igazi nagy irodalom igénye; hogy ne csak tükre, hanem alakítója is legyen korának.

A közelmúlt években élete és írásművészete egyéforrott a békemozgalommal. Regényei, cikkei, a békekongresszusokon elmondott beszédei hatalmas mozgósító erővel mutatnak rá napjaink nagy történelmi feladataira, a minden emberi értéket féltő aggodalom és az egyszerű emberek millióiba vetett bizalom hangján. Írói, emberi magatartása példája lehet

minden igazi írónak. Egyszerre krónikása és küzdő katonája korának, a legjobbak, a legnagyobbak közül. Művei ma, a moszkvai határozatok után különösen időszerűek.

1.

Milyen életúton, írói pályán jutott el Erenburg máig, az elmúlt évek nagy regényeinek (*Párizs bukása, Vihar, Kilencedik hullám*) nagyszerű történelmi freskójáig, az emberiség legjobbjait egyesítő békemozgalom egyik irányítójának tisztéig?

Kievben született 1891-ben, Moszkvában tanult; a rendőrség már gimnazista korában felfigyel forradalmi tevékenységére. 1908-ban letartóztatják. A rendőrség üldözése elől Párizsba utazik. Itt bontakozik ki írói, újságírói tehetsége; évekig orosz lapok tudósítója. 1917-ben tér haza. Később újra Párizsba megy és az Izvesztija tudósítója 1940-ig.

Mozgalmas, tapasztalatokban gazdag ifjúságának élményei tükröződnek első elbeszéléseiben, regényeiben. Már ifjúkori regényei is forró és szenvedélyes tudósítások a korról, amelyben él. A fiatal Erenburgra is jellemző a regényalakok, a cselekmény megformálása során a távlatosságra való törekvés, az emberi sorsok hullámmzásában a tipikus vonások erős hangsúlyozása. A huszas évek művészeti álfordalmaiba fulladó vagy az európai polgárság útvesztésén mészáló francia, német kortársaitól az első világháború utáni Európa politikai lehetőségeinek, valóságos társadalmi erőviszonyainak ismerete, szilárd forradalmi hitte különbözteti meg. *Jeanne szerelme* c. regénye például tragikus történet: Jeanne Ney és a lelkes orosz forradalmár diák tiszta, önfeláldozó szerelmének története. A regény vége kegyetlen, mint az a világ, a párizsi burzsoázia, amely eltapossa szerelmüket. A regény végső hatása mégsem leverő, mert a tragédia okozta komor érzelmi hullámokat enyhíti az író társadalmi optimizmusa.

Regényeiben jelentkeznek a Szovjetunió szocialista építése első szakaszának problémái, jellemző típusai, az iparosítás, a kollektívizálás során megjelenő új emberek is. (*Megfeszített erővel*.) Nem egyszer minősítik akkortájt pesszimistának, kiábrándultnak, mert arról ír (*Moszkvai sikkátor, Michail Lykov*), hogy a társadalmi forma változásánál jóval lassúbb az emberi tudat, magatartás változása.

Pedig éppen ezek az évek, mélyítik el Erenburg forradalmi humanizmusát, ezekben az években kerülnek művei középpontjába az emberi haladás nagy kérdései. Riportjai, pamfletjei, különösen a forradalmi Spanyolország védelmében írt cikkei (újságíróként vesz részt a spanyol háborúban) jelzik fejlődésének útját. Érdeklődése egyetemes: a kultúra értékeinek védelmében, az emberi haladás nagy lehetőségeinek érdekében a népek lelkiismeretét ébresztik nemcsak riportjai, hanem regényei is, mint pl. a *Trust D. E. c.*, amely arról szól, hogyan pusztítja el egy amerikai milliomas Európát.

Első nagy sikereit a húszas évek végén éri el. A világ minden nyelvére kezdik fordítani regényeit, egy-egy regényhősről (Julio Jurenító, Michail Lykov) egész Európában beszélnek. A magyar irodalmi lapok is nem egyszer foglalkoznak Erenburggal; a legismertebb, legnépszerűbb szovjet írónak nevezik. De az is igaz, hogy a magyar sajtó cikkeiben több az orosz forradalmár író, a párizsi Montparnasse mutogatott hírességét körülnyalazó kíváncsiság, mint az író jelentős mondanivalójának kijáró figyelem. Mindamellett jónéhány műve jelenik meg magyarul (*Moszkvai sikkátor, Jeanne szerelme*), több elbeszélés és híres *Babeuf*-életregénye. Viszonylag szűk munkásság és értelmiségi réteghez kerülnek el regényei, amely azonban megérzi ennek a szovjet írónak hatalmas erkölcsi erejét, forradalmi lendületét egy bomló, erkölcsi felelősséget tudatosan megsemmisítő kultúra világában.

2.

Erenburg a második világháború első hónapjait Párizsban éli át. Az Arc de Triomphe alatt dübörgő német páncélosok látványát, a francia összeomlás tragikus színjátékát idézi nagy regénye, a *Párizs bukása*, amely a *Vihar*-ral és a *Kilencedik hullám*-mal folytatódó regénysorozat első része. Szinte az eseményekkel egyidőben írja (1940. augusztusától 1941 júliusáig), például mutatva, hogyan lehet az események forró sodrához kapcsolódva alkotni.

A Párizs bukása bámulatos helyzetismerettel jeleníti meg Franciaország háború előtti éveit, az 1940-es összeomlás okait. A regény hősei a francia társadalom jellegzetes alakjai, sorsuk összefonódik a történelmi eseményekkel. Mindenre kapható politikai kalandorok és önteláldozó kommunista partizánok, állmatag széplelkek és kétségbeesett patrióták élnek, csüggednek és küzdenek a regény lapjain: egy ország pusztulásának okozói és újjászületésének biztosítékai. Eren-

burg arra törekszik, hogy megmutassa ezeknek az éveknek egyik jellemző jelenségét: hogyan ébrednek sorsuk szorításában öntudatra, hogyan válnak harcos, kemény emberré a politikával eddig nem törődő milliók: hogyan születik meg a nemzetközi függetlenség és a fasiszmissal való szembefordulás alapján a hazafiak nemzeti egységfrontja.

A hazaárulók iránt Erenburg írásművésze ríktó színek és hangos retorika nélkül is szenvedélyes gyűlöletet olt az olvasóba. Ilyen Paul Tessat, az elvtelen, opportunistá, a politikai életben ügyes tőzsdésként mozgó politikus; Dessère, a kormányt háttérből irányító gyáros-pénzember — és a legaljasabb: Breuil, a tüzkeresztesek vezetője.

A regény sokágú cselekményéből főképp egy emberpár sorsa kerül közel az olvasó szívéhez. Paul Tessat lánya, Denise megismerkedik Michaud-val, a Szajna-gyár munkásával. Szakít családjával, kommunista lesz. A regény végén a megszállt Párizs nehéz csendjében illegális pártmunkába kezdenek, röpiratokkal szítják az ellenállást.

Erenburg regénye széles mederben hömpölyög; a regényszerkesztés klasszikus szabályai nem érvényesülhetnek az epizódok tömegében, az események, emberek montázsszerű elhelyezésében. De ez a szerkesztési mód alkalmas arra, hogy az események rúgóit, a lélek redői közt megbúvó indítékokat publicisztikai betétek, hosszadalmas pszichológizálás nélkül nyilvánvalóvá tegye. Állandó feszültségben tudja tartani az olvasó érdeklődését és mondanivalójának igazsága szinte szikrázik a sorok közül.

Ezért a regényért kapja Erenburg az első Sztálin-díjat.

A Párizs bukásának utolsó lapjait írja, amikor a fasiszta Németország megtámadja a Szovjetuniót. A Nagy Honvédó Háború éveiben a Pravda és a Krasznaja Zvezda tudósítójaként járja a frontokat. Írásai a túzvonalba is elkísérik és az önmagukban való hitre tanítják a szovjet embereket. Kevés szovjet író tudta olyan érzékletesen, milliók tudatáig és szívéig ható erővel megírni a háború bűnöseit, embertelenségét; kevesen tudták a nép önbizalmát az egyszerű, igaz beszéd erejével úgy ébrentartani, mint Erenburg. Gondoljunk arra az írására, amelyben egy kiev kislánnyól beszél, aki *»mikor elevenen eltemették a németek, azt kiáltotta a gödörből: »miért dobtok homokot a szemembe?»* Vagy gondoljunk 1942-ben írott híres cikkére: *»Ne bizzunk sem a folyókban, sem a hegyekben. Csak magunkban bizzunk. A németek megmászták a hegyeket, átúszták a nagy tengereket. Nem állította meg őket Thermo-*

pyle és az Egei-tenger sem. De az emberek megállították őket — nem a hegyekben, nem a széles folyók partján, hanem a Moszkva alatti káposztás kertekben.»

Erenburgnak a háború után írott *Vihar* című regénye sok tekintetben a Párizs bukása folytatása. Háborús regény, színterét a háború eseményei szabják meg, — de főképp Franciaországban és a Szovjetunióban játszódik. Az egymás ellen küzdő hadseregek, az egész Európát megrázó történelmi vihar összecsapásaiban az író hazaszeretete és harcos humanizmusa irányítja az igazi nagyepika áradását. Erenburg realizmusa a legjellemzőbb típusokat és az események csomópontjait ragadja meg. A párizsi nagypolgárság élvezethajhászásának, közmopolitizmusának képei után a francia partizánok hősi harcainak romantikája tölti be a regény lapjait; a döntő sztálingrádi csata napjainak magasfeszültségében egy-egy funkcionárius szünkesége, ridegsége figyelmeztet az eszmék harcosai és hivatalnokjai közötti különbségre.

A sorsdöntő napokban kirobbanó konfliktusok, személyek sorsának alakulása vagy emberi magatartások meglepő fordulatai súlyos társadalmi igazságtöröl tanúskodnak. Lancier gyáros cinikus széplélek, hazafiatalm, gyáva nagypolgár, aki a legnehezebb napokban falusi birtokára húzódik, ahol bizarr képek és egy szudáni kecske társaságában várja a neki kedvező fordulatot. De fiát, Louis-t igazi hazafivá tesszik a nagy napok és mint repülőtitst hősi halált hal a Szovjetunióban. Lánya, Mado partizán lesz, forradalmár, szembefordul osztályával.

Erenburg egyik nyilatkozatában monddta regénysorozatáról: »Ezeket a műveket egy téma olvasztja egybe — az emberi értékek védelme azokkal az elborult agyú emberekkel szemben, akik a kultúrát veszélyeztetik, gyűlöletet, faji, nemzeti elfogultságot és a nyers erőszak kultuszát hirdetik.« A *Vihar* gyógy történelmi konkrétussággal mutatja be a Szovjetunió megnőtt történelmi szerepét mindazokkal az erőikkel szemben, amelyek az élet szebbé, gazdagabbá tételére irányuló törekvések helyébe a létbizonytalanság, a pusztítás orgiáját akarják.

Ez Európa csataterét megelevenítő hatalmas háborús regény lapjairól sugárzó humanizmus tovább él, és még sokoldalúbban bontakozik ki abban a regényben, amely a háború utáni világ nagy problémáiból sarjad ki. A *Kilencedik hullám* 1948 nyarától 1951 júniusáig kísérő nyomon azoknak a reményeknek a sorsát, amelyek a faszizmus leverése után éltették az emberiséget. A *Vihar* költői szépségű utolsó jelenetei a jö-

vőbe szárnyaló alkotó kedv nagyszerű érzését árasztják. Ez az érzés a háború után a szovjet emberekben éppúgy magásra lobbant, mint a háborúban meggyötört világ bármelyik népében. A Kilencedik hullám első fejezetei azonban már arról szólnak, hogyan alapít egy amerikai milliomos hírügynökséget Párizsban a háborús hisztéria terjesztésére. Az amerikai imperializmus új háborúra törekszik. De látjuk azt is, hogy La Rochelle kikötőmunkásai nem rakják ki az amerikai fegyvereket; a Volga partján új Sztálingrád nő (ki a romokból és a Béke-Világatanács stockholmi ülésén feláll valaki és azt mondja: a becsületes emberek többen vannak, mint a csirkefogók. A békemozgalom hősköteménye ez a regény. A címe azt jelenti — mint Erenburg monddta —, hogy a népek vágya és reménye a béke minden ellenségét és minden akadályát elsöpri útjából. Ugyanúgy, mint a Kilencedik hullám, amely a tengerészek ősi tapasztalata szerint a legerősebb, a leg hatalmasabb, ha vihar korbácsolja a tengert.

A regény cselekménye átfonja az egész világot. Olyan emberek, olyan országok kerülnek középpontba, aktikben és ahol leginkább tükröződik a háború és a béke problémája. Az élet forró szeretete adja Erenburg kezébe a tollat. »Az antik világban azt mondták, hogy fegyverzajban elhallgatnak a műzák. Ma az írőknek beszélniök kell, minél erősebb hangon, hogy szóhoz ne jussanak a fegyverek.« — írja egyik cikkében. Ez a náci Wehrmacht feltámasztására irányuló kísérletek idején parancs az írőkhoz.

A Kilencedik hullám egyszerre művészi alkotás és társadalmi tett. Csak az az író írhatta meg, aki szenvedélyesen benne él az eseményekben, korunk valóságát, a világ helyzetét egész bonyolult teljességében, a gyökerekig hatolva ismeri. A nagytöke és a munka, a faszizmus és a szocializmus, hazafiak és hazátlan szélhámosok harca, így lehetett Erenburg tollán az élet hevét árasztó regény.

3.

Nem utolsó sorban Erenburg személyének varázsa, az írói kifejezés érzelmi gazdagsága teszi vonzóvá és népszerű olvasmánnyá Erenburg regényeit. Témái valamennyiünk húsába vágnak, élményei milliók közös élményei. De páratlan az a mód, ahogyan Erenburg az egyszerű emberek millióinak őszinte, nagy érzéseit megjeleníti és közvetíti. Nem véletlen, hogy a szerelem — az igazi, az ember egész lényét felemelő szerelem — olyan nagy szerephez jut regényeiben. Nőalakjainak vonzó kedvességét nem tudja elfelejteni az olvasó.

A meleg, érzelmes hang friss, szellemes párbeszédekkel, izgalmas belső monológokkal, ragyogó szatirikus részekkel váltakozik. Az amerikai riportjaít író Gorkij vagy Majakovszkij pártos szenvedélye tüzel az Erenburg-regények szatirikus jeleneteiben, amelyek az imperialista társadalmak erkölcsi bomlásáról festenek képet a vesező csúfondarósság vagy a kesernyés gúny hangján. Stílusa finom műszerként jellemzi a gondolatok és érzelmek mozdulásait; frissesége, árnyalatossága a leíró részekben éppúgy megfogja az olvasót, mint a drámai párbeszédekben.

Erenburg kb. 60 kötetben megjelent művei között jelentékeny helyet foglalnak el a publicisztikai írások. Az egész világot bejárják békeharcos cikkei, különösen mióta a Béke-Világtanács tagjaként egyik vezetője a békemozgalomnak. Ugyanaz a közvetlenség, ötletgazdagság, a meggyőződés és a meggyőzés szenvedélye, érzelmi tisztaság és erkölcsi erő él és hat Erenburg cikkeiben, beszédeiben, mint nagyobb műveiben.

4.

Az utóbbi hónapokban nagy vitát kavart fel a Szovjetunióban Erenburg *Olvadás* című új kisregénye. (Magyarul a közeljövőben jelenik meg.) A kisregény néhány embersors tükrében ábrázolja az utóbbi esztendőkhöz bekövetkezett örvendéses fejlődést. Fogynak az életből az egymás iránti lélektelen magatartás, az emberi kapcsolatokat mérgező karrierizmus, merevség jelenségei; erősödnek a szabad, őszinte, bátor emberi magatartás jelei. Gazdagodik, szépül az élet. A mai szovjet társadalom, az új erkölcs komoly problémáihoz nyúl Erenburg — bátran és az írói felelősség mély átérzésével. Művének mondanivalója sok tekintetben időszerű és tanulságos számunkra is.

A kisregény — aránylag sok szereplőt mozgató és több párhuzamos százból font — cselekményéből kiemelkedik Zsuravljov gyárigazgató házasságának felbomlása és az asszony új szerelmének kibontakozása. Zsuravljov lélektelen karrierista, felesége, Léna joggal idegenkedik tőle. Jelentős szerepe van a regényben a Puhov-családnak. Az öreg Puhov tanár azoknak a régi kommunisztáknak rokonszenves, szépen megrajzolt típusa, akiknek harcban és munkában lángol el az élete. Fia, Vologya tehetséges festőnek indul, de pénzre vadászó giccsgyártó lesz. Cinikus nézetei a művészeti köz-

életről hűen mutatják zsákutcába jutását, erkölcsi elrongyolódását.

Az »Olvadás« légtörét főképp két szerelem kibontakozásának rajzában érezteti Erenburg. Vera Scherer orvosnő és a sokat csalódott tüksélelkű öregedő mérnök, Szokolovszkij, — továbbá Léna és Korotyejev szerelme jelképes is. A valóság sokoldalú megmutatásával arról beszél az író, hogyan változik, fejlődik a szovjet élet, hogyan forrnak tisztábbá, emberibbé, vonzóbbá az érzelmek, akaratok, indulatok, hogyan válik bizalom- és a bizalmatlanság.

Írók és olvasók sokan bírálták Erenburg regényét. Sok vélemény szerint Erenburg ábrázolása pesszimista, kiábrándult; a szovjet művészeti közéletéről hamis képet fest. A bírálóknak ezt a részét nem érezzük indokoltnak, hiszen Erenburg a külföldben, emberibb világ győzelmének távlatában ír a mai szovjet élet erkölcsi problémáiról, vonzó őszinteséggel és a bajok gyökerét kereső igyekezettel. Az *Olvadás* mégsem tartozik az író legsikerültebb művei közé. Művészileg nem eléggé kidolgozott; elszórt lélekrajzok, vázlatos részek csökkentik értékét. A túl sok alak feszegeti a kisregény műfaji kereteit. Kár, hogy a szereplők bemutatásánál, az események motiválásánál az író itt is megelégszik egy-két jellemző vonás hangsúlyozásával, mint a szükségszerűen sok szereplővel dolgozó és a széleskörű szímlátás ábrázolás miatt más igényeket támasztó nagy korrajz-regényeknél.

Az irodalmi vitákban is politikai szenzációt szimatoló reakciós külföldi sajtó a regény körül kialakult vitát Erenburg megbélyegzésekként kommentálja. Maga Erenburg utasította vissza ezt a gyanúsítást. A vita a regény időszerűségének, a szovjet olvasók növekvő igényességének és magasszínvonalú irodalmi érdeklődésének bizonyítéka.

*

Pablo Neruda, a nagy chilei békeharcos költő verset írt Erenburgról, amelyben a harcos művészt »a világ minden gondjával a vállán« látja. Így látják a magyar olvasók is. Írásainak erkölcsi hitelét emberi magatartása adja, a legszebb emberi célokért küzdő író helytállása. Műveit olvasva nagyon sokan érzik, hogy a sorok közül egy megletekinetű, nagyon okos és erőt sugárzó szempár tekint rájuk és segíti eligazodásukat a ma nagy problémái között.

PÓK LAJOS